

Шайтуро О. П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ РІВНІ

CRIMINAL ACTIVITY OF THE LOCAL SELF-GOVERNMENTAL ORGANS IN THE FIELD OF CRIME IN THE INDIVIDUAL LEVEL

Статтю присвячено аналізу кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності на індивідуальному рівні. У межах наукового дослідження аналізуються основні методи такої діяльності органів місцевого самоврядування. Наголошено на заходах протидії злочинності на індивідуальному рівні, що реалізуються органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, кримінологічна діяльність, протидія злочинності, індивідуальний рівень.

Статья посвящена анализу криминологической деятельности органов местного самоуправления в сфере противодействия преступности на индивидуальном уровне. В рамках научного исследования анализируются основные методы такой деятельности органов местного самоуправления. Акцентируется внимание на мерах противодействия преступности индивидуального уровня, принимаемых органами местного самоуправления.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, криминологическая деятельность, противодействие преступности, индивидуальный уровень.

The article is devoted to the analysis of criminological activity of local self-government bodies in the field of combating crime at the individual level. Within the limits of scientific research the basic methods of local self-government's activity are analyzed. Attention is paid to measures of counteraction to crime at the individual level implemented by local self-government bodies.

Key words: local self-government bodies, criminological activity, counteraction to crime, individual level.

Постановка проблеми. Особливість заходів, що реалізуються на індивідуальному рівні кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування, на відміну від загальносоціальних та спеціально-кримінологічних, пов'язана передусім з їхньою спрямованістю на конкретну особу.

Тобто йдеться про те, що заходи індивідуальної профілактики злочинів органами місцевого самоврядування – це реалізація кримінологічної діяльності із профілактики злочинів щодо осіб, чия стійка антигромадська поведінка набула суспільно небезпечного характеру і може перерости в злочинну. Крім того, до даного рівня також відносять виявлення й облік осіб із вадами розумового, психічного розвитку (за умови, що їхні дії можуть мати суспільно небезпечний характер або їхній стан може бути використано іншими особами для вчинення злочинів). Аналіз особливостей кримінологічної діяльності на індивідуальному рівні дозволяє органам місцевого самоврядування ефективно реалізовувати заходи протидії злочинності на своїй території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою вивчення теоретичних проблем протидії злочинності на індивідуальному рівні цікавилося багато науковців, а саме: О. Бандурка, В. Голіна, О. Джужка, О. Кальман, О. Литвинов, А. Закалюк та інші. Проте кожний із цих учених зосередив свою увагу або на загальнотеоретичних положеннях теорії протидії злочинності на індивідуальному рівні, або на проблемах такої протидії щодо того чи іншого

виду злочинності. Водночас аналіз кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності на індивідуальному рівні ними не здійснювався.

Мета статті – зробити аналіз кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності на індивідуальному рівні такої протидії.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування на індивідуальному рівні протидії злочинності в регіоні, розглянемо основні теоретичні положення цієї проблеми. Тобто індивідуального рівня протидії злочинності, а саме поняття індивідуальної профілактики, її об'єкт, завдання та методи реалізації. Коли з'ясуємо ці аспекти і визначимо їхні відмінності від попередніх двох рівнів, а саме загальносоціального та спеціально-кримінологічного, ми зможемо науково обґрунтовано розглянути зміст кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності на індивідуальному рівні.

Що стосується самого терміна «індивідуальна профілактика», то в сучасній кримінологічній науці є декілька думок щодо нього.

Так, В. Голіна розглядає індивідуальне запобігання кримінальному правопорушенню як спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, що здійснюється стосовно конкретної особи, а саме потенційного злочинця. Він зазначає, що для

визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави [1, с. 39].

А. Закалюк визначає індивідуальну профілактику як діяльність державних органів і громадськості з виявлення осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам, за допомогою заходів, що не мають характеру покарання [2, с. 63–64].

О. Мартиненко індивідуальне запобігання злочинам розуміє як частину попереджувальної діяльності стосовно певного індивіда, що здійснюється на стадії, що передує появі злочинного умислу [3, с. 426].

Зауважимо, що всі вищезазначені підходи до визначення індивідуальних заходів запобігання вчиненню злочинів наголошують тільки на одному аспекті, а саме особі – об'єкті запобіжного впливу. Усі інші ознаки даної діяльності залишилися за межами визначення.

Тому треба уточнити, що індивідуальну протидію злочинності варто розуміти як діяльність державних органів та установ, недержавних організацій, що утворені відповідно до закону, органів місцевого самоврядування та їх уповноважених щодо виявлення осіб, від яких, відповідно до об'єктивно встановлених даних, можна очікувати вчинення злочинів, та здійснення на осіб такої категорії, а також того соціального мікросередовища, що їх оточує, позитивного коригуючого впливу.

На відміну від загальногосоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, індивідуальне передбачає цілеспрямований та конкретизований вплив для запобігання злочинам визначених видів, покликаний вирішувати завдання щодо усунення, нейтралізації криміногенних чинників, оздоровлення соціального мікросередовища, корекції поведінки осіб, які можуть скоїти злочин.

Визначимо об'єкт протидії на індивідуальному рівні. Як ми раніше зазначали, основним об'єктом є особа. Ідеється про осіб такої категорії, які схильні до вчинення правопорушень і як найбільш небезпечного їх прояву – злочину, а також про тих, хто вже вчиняв злочини. Особа, яка потребує корегуючого впливу, є центром всієї запобіжної діяльності, тобто все, що реалізується в межах запобіжної діяльності, обертається навколо неї. Зазвичай ідеється про поведінку та спосіб життя особи, що з високою ймовірністю схильна до скоєння злочину; особисті властивості якої відображають антигромадську спрямованість. Крім даної категорії осіб, об'єктом протидії на індивідуальному рівні також визнають третіх осіб, які спілкуються з основними об'єктами, мікросередовище, в якому перебувають основні об'єкти впливу. Крім того, запобіжному впливу на індивідуальному рівні підлягають чинники, що зумовлюють індивідуальну злочинну поведінку особи, а саме: несприятливі криміногенні умови оточення такої особи та її життєвого укладу; інші довготривалі обставини,

які спричиняють криміногенну ситуацію та полегшують скоєння злочину.

Заходи індивідуального рівня протидії передбачають вирішення низки безпосередніх завдань, серед них такі:

1) виявлення кола осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення злочинів і право-порушень;

2) глибоке вивчення цих осіб і джерел криміногенного впливу на них;

3) прогнозування індивідуальної поведінки; планування заходів індивідуальної профілактики; позитивний коригувальний вплив [4, с. 385].

Виконання завдань протидії злочинності на індивідуальному рівні передбачає дотримання вимог індивідуалізації, своєчасності, взаємоузгодженості та послідовності, реальності, економічності, законності, повинно мати фактичні, правові і кримінологічні підстави для такої діяльності. Фактичними підставами є реальні суспільні (зокрема, противравні) вчинки (факти поведінки) конкретної особи, що свідчать про вірогідність учинення нею злочину, правовими – регламентація такої діяльності нормами права (Конституція, закони й інші нормативно-правові акти) [5, с. 85–86].

Традиційно індивідуальну запобіжну діяльність поділяють на три етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через учинення конкретних злочинних дій.

Інколи, залежно від стадії генезу особи злочинця, учені-кримінологочи виділяють чотири види індивідуальної профілактики злочинності: 1) ранню; 2) безпосередню; 3) пенітенціарну та 4) постпенітенціарну.

А. Марієнко зазначає, що втілення заходів протидії злочинності на індивідуальному рівні починається з моменту, коли стає відомою інформація щодо особи, поведінка якої свідчить про наявність підстав для індивідуального запобігання злочинам [6, с. 194].

Що стосується методів індивідуального рівня протидії злочинності, то основними з них є такі:

- метод переконання;
- метод адаптації (соціальної допомоги);
- метод примусу.

Метод переконання полягає в спілкуванні вічна-віч з особою, щодо якої є обґрутовані підстави підозрювати її в можливості вчинення правопорушення або злочину. Така бесіда організується та проводиться представником державного органу чи підприємства, установи й організації будь-якої форми власності з особою, модель поведінки якої повинна бути піддана відповідному корегуванню. У межах спілкування є можливість отримати додаткову інформацію щодо чинників, які впливають на поведінку особи, стосовно якої реалізується запобіжна діяльність. Надалі під час діалогу необхідно попередити особу про можливі негативні наслідки її противравної поведінки, роз'яснити суворість покарання, передбаченого Кримінальним кодексом

України за скоєння кримінального правопорушення. До методу переконання також належить розширення комунікації у сфері громадської діяльності. Мається на увазі організація різного роду офіційних зустрічей, неформальних зустрічей колег у вільний час, участь у діяльності громадських організацій, інша діяльність, що здатна переключити увагу особи, що склонні до порушення закону, від наміру скоєння злочину на діяльність у межах правового поля.

Наступним методом індивідуальних заходів протидії злочинам є метод адаптації (соціальна допомога). Даний метод потребує від суб'єктів протидії на індивідуальному рівні проведення таких заходів, що зазвичай супроводжуються матеріальним витратами. Тому вказаний спосіб індивідуального запобігання злочинам є більш ефективним порівняно з попереднім. Метод адаптації (соціальна допомога) особи передбачає створення максимально комфортних умов для її існування, зокрема шляхом вирішення побутових, морально-психологічних проблем і проблем матеріального характеру.

Метод примусу застосовується тоді, коли попередні методи індивідуальної протидії злочинам не досягли мети, а саме повернення діяльності та мислення особи, склонної до порушення закону, у правове русло. Визначаючи даний метод як спосіб реалізації заходів протидії на індивідуальному рівні, зазначимо, що його особливістю є суб'єкти застосування. Ми не маємо можливості застосувати до реалізації таких заходів громадські організації. Для застосування зазначеного методу індивідуальної протидії злочинам характерне таке:

– вживання заходів дисциплінарної та адміністративної відповідальності;

– застосування примусового лікування від хронічних захворювань, що призводять до загального деградування особистості та втрати людської гідності, як-от наркоманія й алкоголізм.

Отже, розглянемо та проаналізуємо заходи кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування на індивідуальному рівні протидії злочинності.

По-перше, необхідно наголосити на тому, що заходи такого роду можуть бути організовані та проведені на рівні обласних, районних та селищних територіальних громад.

По-друге, реалізовують таку категорію заходів спеціально уповноважені особи органів місцевого самоврядування.

По-третє, заходи індивідуальної протидії повинні передбачатись у комплексних або в цільових програмах протидії злочинності на території діяльності органу місцевого самоврядування.

Найбільш характерні заходи протидії злочинності на індивідуальному рівні охоплюють такі категорії осіб: неповнолітні особи; особи, що вчиняли злочин раніше або склонні до його скоєння; особи, що страждають на наркоманію й алкоголізм; особи, що так чи інакше належать до маргінального середовища. Зрозуміло, що заходи індивідуальної протидії дозлочинній або злочинній поведінці таких осіб

організовують та реалізують спеціалізовані суб'єкти протидії, а саме правоохоронні органи та їхні представники. Але органи місцевого самоврядування також беруть участь у цій роботі. Спеціалізовані суб'єкти покладаються у своїй діяльності здебільшого на заходи кримінально-правового характеру, що ж стосується органів місцевого самоврядування, то тут спектр характерних заходів набагато ширший. У своїй кримінологічній діяльності вони реалізують заходи і соціального, і економічного характеру, і культурно-духовного характеру. Кожний із цих суб'єктів, тобто правоохоронні органи та органи місцевого самоврядування, виконують власні завдання і не перетинаються в межах цієї діяльності, а навпаки, тільки доповнюють один одного і підвищують ефективність запобіжного впливу на об'єкти індивідуальної протидії злочинності.

Розглянемо найбільш характерні й ефективні заходи індивідуальної протидії, що реалізуються представниками органів місцевого самоврядування.

Щоби визначитися з відповідними заходами, необхідно з'ясувати той перелік суб'єктів протидії злочинності, які реалізовують свою кримінологічну діяльність на індивідуальному рівні. Зрозуміло, що в цьому разі йдеться як про структурні підрозділи системи самоврядування, так і про громадські організації, які тісно співпрацюють з органами місцевого самоврядування. Наприклад, у кожній міській раді є структурний підрозділ, який координує справи сім'ї, молоді і спорту. Зазвичай це департамент. У кожному районі міста є власні структурні елементи – комітети в справах сім'ї, молоді і спорту в районі. На території діяльності органів місцевого самоврядування створюються і діють територіальні центри надання соціальних послуг, що виконують свої функції в межах Єдиної соціальної мережі міста (наприклад, така мережа є в місті Харкові), різноманітні центри надання допомоги та лікування від наркоманії й алкоголізму тощо.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді району (міста, селища) надають соціальну допомогу сім'ям із дітьми, що потрапили в складні життєві ситуації, прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, випускникам інтернатних закладів, особам, засудженим до покарання, не пов'язаного з позбавленням свободи тощо.

Такі організації незалежно від форм власності діють в тісному зв'язку або навіть під егідою органів місцевого самоврядування.

З огляду на ті завдання, що покладені на вищезазначені суб'єкти протидії, зазначимо заходи протидії злочинності на індивідуальному рівні, що реалізуються органами місцевого самоврядування, серед них такі:

– створення об'єктивної інформаційної бази стосовно неповнолітніх так званої «групи ризику» (наркомани, токсикомани, проститутки, жебраки, безпритульні, особи, які вчиняють різного роду правопорушення, склонні до хуліганства, вандалізму, активні члени неформальних угруповань негативної спрямованості тощо);

– систематичне спілкування представників суб’єктів протидії злочинності (Комітет у справах сім’ї, молоді та спорту, різноманітні установи соціального захисту) з неповнолітніми особами, що належать до так званих «груп ризику» (неповнолітні сироти або діти з неповних родин; неповнолітні, батьки яких схильні до вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин, ведуть асоціальний спосіб життя);

– прищеплення неповнолітнім позитивних життєвих цінностей, надання орієнтирів шляхом залучення їх до суспільно корисної праці в межах діяльності громадських організацій, волонтерського руху тощо. На ранніх етапах розвитку особистості варто корегувати негативні риси характеру, життєві настанови, ціннісні орієнтації, щоби не допустити формування антисоціальних настанов особи;

– ізоляція неповнолітніх із нестійкими формами поведінки, тобто таких, що схильні до порушення закону, від впливу антигромадського вуличного оточення шляхом залучення до корисних занять за інтересами і покликанням у різноманітних гуртках, спортивних секціях тощо;

– надання фінансової допомоги (одноразова допомога, пільгове забезпечення, надання тих чи інших стипендій тощо) коштом місцевих бюджетів неповнолітнім особам, які позбавлені власних коштів та опинилися в складних життєвих умовах (осиротіли; втратили житло внаслідок пожеж, техногенних катастроф, військових дій, шахрайства тощо);

– систематичне відвідання неповнолітніх, що належать до «групи ризику», відповідними органами і службами за місцем проживання з обов’язковим обстеженням умов проживання і виховання, у разі виявлення негативного впливу дорослих членів сім’ї усунення такого впливу. Взаємодія між різними суб’єктами протидії повинна сприяти посиленню контролю за вищевказаним контингентом, ефективності заходів, що проводяться;

– організація та проведення інформаційно-просвітницьких бесід серед батьків, осіб, що їх замінюють, щодо шкідливості вживання алкоголю та наркотичних речовин неповнолітніми;

– організація та проведення рейдів-спостережень із залученням громадських формувань на предмет дотримання в закладах роздрібної торгівлі заборони продажу алкогольних напоїв та тютюнових виробів неповнолітнім з обов’язковою фіксацією протиправної поведінки представників цих закладів для подальшої передачі матеріалів правоохоронним органам;

– проведення в сім’ях, які перебувають в складних життєвих обставинах, інформаційно-профілактичних заходів щодо недопущення вживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів неповнолітніми, щодо ведення здорового способу життя, виявлення та документування протиправної діяльності батьків, які неналежно виконують свої обов’язки з виховання дітей, зловживають алкогольними напоями, доводять дітей до стану сп’яніння;

– розроблення і подальша реалізація особистих профілактичних програм щодо ведення здорового

способу життя (з особами, які перебувають у конфлікті із законом, також);

– надання громадянам, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв’язку з безробіттям, допомоги центрів надання соціальних послуг у виді догляду вдома; паліативного догляду; соціальної адаптації; консультування; представництва інтересів у державних та юридичних установах; соціальної профілактики; кризового й екстреного втручання; натуральної допомоги тощо;

– надання бездомним особам та особам, що звільнені з місць позбавлення волі, послуг соціальної інтеграції та реінтеграції, соціальної адаптації; надання притулку; консультування; представництво інтересів; соціальний супровід таких осіб;

– систематичний контроль за родинами, члени яких перебувають на профілактичному обліку в правоохоронних органах, за місцем їх проживання, проведення з ними профілактичної роботи;

– у взаємодії зі спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань попередження насильства в сім’ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім’ї, та жертв такого насильства представники органів місцевого самоврядування мають вживати заходів профілактичного впливу як на осіб, що стали жертвами насильства в сім’ї, так і на осіб, що вчиняють такі протиправні дії тощо.

Необхідно наголосити на тому, що перелік заходів протидії злочинності органами місцевого самоврядування на індивідуальному рівні має невизначений характер. На такий перелік і зміст цих заходів суттєво впливають регіональні особливості криміногенічної діяльності вищезазначених органів. Особливість криміногенної ситуації на тій чи іншій території залежить від величезної кількості чинників, що, у свою чергу, зумовлює специфічний характер криміногенічної діяльності цих органів.

Що стосується індивідуального рівня, то, як ми вже зазначали, він через певний рівень і глибину конкретизації заходу протидії злочинності спеціально-криміногенного характеру спрямовує його на окрему особу.

Висновки. У підсумку зазначимо, що індивідуальна протидія злочинності органами місцевого самоврядування – складний вид діяльності, оскільки вона завжди пов’язана з конкретною людиною, її індивідуальною неповторністю, зі специфікою її життєвого досвіду. Тому, оцінюючи її результативність, необхідно враховувати, що, по-перше, ефективність запобігання злочинам досягається завдяки вживанню не одного, окремо взятого заходу, а їх комплексу; по-друге, результат запобіжної роботи, за тих самих форм і методів, суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності кожного із трьох основних детермінантів злочинної поведінки – особи, мікросередовища та конкретної ситуації; по-третє, інтенсивність профілактичних заходів перебуває в прямій залежності від ступеня вияву названих криміногенних чинників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В. Запобігання злочинності: теорія і практика: навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
2. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Мартыненко О. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: моногр. Харьков: Изд-во ХНУВС, 2005. 496 с.
4. Криминология: учебник для юрид. вузов / под ред. А. Долговой. М.: Изд. группа «Инфра», 1997. 784 с.
5. Закалюк А. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М.: Юрид. лит., 1986. 191 с.
6. Марієнко А. Індивідуальне запобігання злочинам органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2014. № 4. С. 192–197.